

PITANJE ODGOJA I OBRAZOVANJA U ROMANU *ISPOVIJESTI* BLAŽA LORKOVIĆA

Ivona Smolčić

*Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Zagreb, Hrvatska*

Ključne riječi: Blaž Lorković; *Ispovijesti*; obrazovanje; odgoj; odgoj za vrijednosti.

Sažetak: Narodni su preporoditelji, pored svih svojih ostalih napora, nastojali osvijetliti značaj odgoja i obrazovanja u smislu formiranja mladoga građanstva, svjesnoga svoje nacionalne pripadnosti. O tome progovaraju mnoga književna djela, a jedno je od njih i prvi hrvatski epistolarni roman „Ispovijesti“ (1868) autora Blaža Lorkovića. Riječ je o naslovu koji je starija kritika dugo sustavno zanemarivala. Novija se razmatranja zalažu za njegovu važnost, smatrajući ga najboljim romanesknim tekstom prije Šenoine pojave na književnoj sceni. Posebice je istražen njegov značaj u smislu relativno uspješne psihologizacije junaka, što je postignuto epistolarnom formom. Ovim se radom nastoji pokazati kako je jedna od mogućih interpretacija Lorkovićeva romana njegovo sagledavanje u okviru odgoja i obrazovanja. Time bi se pokušali sagledati napori hrvatskih preporoditelja u smislu stvaranja kritičke mase koja bi se oduprijela odnarođivanju. Preduvjet je toga intencionalizacija odgoja i obrazovanja, za što se autor očito zalaže, a što je osim u školskim ustanovama, potrebno voditi i kod kuće. U tom je smislu vodeća uloga pripisana ženama/majkama, s ciljem njihova afirmiranja odgoja za vrijednosti. Razmatranjem povezanosti moralnoga s društvenim klimaksom, razabire se kako je intencionalizirani moralni odgoj jedan od preduvjeta konstituiranja nacije.

THE QUESTION OF UPBRINGING AND EDUCATION IN BLAŽ LORKOVIĆ'S NOVEL *ISPOVIJESTI*

Ivona Smolčić

*Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Zagreb
Zagreb, Croatia*

Key words: Blaž Lorković; Confessions; educational; upbringing; upbringing for values.

Summary: In addition to all their other efforts, the national revivalists tried to bring awareness of the importance of upbringing and education in terms of forming a young citizenship, aware of their affiliation. Many literary works speak of this, and one of them is „Confessions“ (1868) by Blaž Lorković, being the first Croatian episodic novel. It is a title that has been systematically ignored by older critics for a long time. The more recent studies advocate for its importance, considering it to be the best Romanesque text before Senoia's appearance on the literary scene. Its significance in terms of the achievement of successful psychologization of the hero that was achieved by the epistolary form was particularly explored. This paper aims to show that the key for one of the possible interpretations of Lorković's novel is in the upbringing. In that way we could perceive all the efforts of the Croatian revivalists in terms of creating critical masses that have resisted procreation. This is a prerequisite for the purpose of upbringing and education, which the author clearly advocates, and which, except in school settings, must be done and accomplished at home. In this regard, the leading role is attributed to women and mothers, with their role in affirmation of upbringing for values. Considering the connection between the moral and the social climax, one understands that an intentional moral upbringing is one of the preconditions for constituting nations.

UVOD

Blaž Lorković (1839 – 1892) jedan je od najplodnijih hrvatskih prozih pisaca šezdesetih godina devetnaestoga stoljeća. Njegovo je najpoznatije djelo epistolarni roman *Ispovijesti*, objavljen u *Dragoljubu* 1868. godine, a nosi podnaslov *Roman u listovih*. Prema Nemecu, riječ je o konstrukcijski najzanimljivijem i najsofisticiranijem proznom djelu svojega vremena (usp. Nemeć, 1994: 76)¹. Šicel će reći kako je to autorova najvrednija proza, kojom je literarnoga junaka realizirao na tragu psihološko-realističkoga postupka, što će biti razvidno u djelima Šenoa te realista osamdesetih godina (usp. Šicel, 2004: 221). Psihološka iznijansiranošć glavnoga protagonista postignuta je njegovim subjektivnim iskazima, pa Nemeć kaže kako je djelo pružilo uvid u senzibilitet jedne generacije te donijelo dašak psihološkoga realizma (usp. Nemeć, 1999: 80). Takva je praksa predstavljala inovaciju u odnosu na dotadašnju hrvatsku proznu produkciju, koja se bavila uglavnom hajdučkoturškim i pseudoromantičarskim preokupacijama. Govoreći o *Ispovijestima*, kritika je složna kako se radi o djelu nastalom pod utjecajem Goetheova *Werthera* (1774/1787), to je osim u tehnici, razvidno i u koncepciji glavnoga junaka. Predložak priči o Gostinskom, životopis je Antuna Nemećića Gostovinskoga (1813 – 1849), istaknutoga književnika hrvatskoga ilirizma,

¹ Romaneska produkcija toga vremena od poznatijih djela obuhvaća *Udes ljudski* (1854) Antuna Nemećića, *Požeški đak* (1863), Miroslava Kraljevića, *Dva pira* (1864) Dragojle Jarnević te *Severilla* (1866) Ivana Krstitelja Tkalčića.

autora našega prvoga modernog putopisa *Putositnice* (1845), komedije *Kvas bez kruha ili Tko će biti veliki sudac* (1854.) te prvog, ali nedovršenog romana *Udes ljudski* (1854). Stoga se Lorkovićevo djelo naziva i prvim biografskim romanom u hrvatskoj književnosti, budući da slijedi Nemčićev životni put (usp. Jelčić, 1997: 128).² U romanu postoji više naratora i više adresata, no najveći broj pisama Antun Gostinski upućuje Mirku Božiću, odnosno svojemu najboljem prijatelju, književniku Mirku Bogoviću. Značajno je istaći kako se autor na više mjesta obraća *lijepoj štilici*. Prema tome u vrijeme pisanja svoje romantično-sentimentalne proze imao je na umu prvenstveno žensku čitateljsku publiku. Roman u fokus postavlja razmatranje protagonistove duševnosti te izdvojenosti iz društva, što je uzrokovano ljubavnim neuspjesima, pri čemu je naglašen njegov sentimentalizam te konflikt sa svijetom. Pored spomenutog, u djelu se razmatra i filozofska, politička, socijalna te etička problematika. Aktualna pitanja koja se u romanu razmatraju vezana su za socijalna i nacionalna zbivanja Hrvatske četrdesetih godina devetnaestoga stoljeća. To prvenstveno podrazumijeva propitivanje ilirskoga naslijeđa, problem odnarođivanja aristokracije, ulogu žene u društvu, odgoj mladeži te uvid u gospodarsku situaciju. Od konkretnih događaja spominje se sukob iliraca s carskom vojskom na Markovu trgu 1845. godine, nakon namještene izborne pobjede mađarskih kandidata, što je rezultiralo i fizičkim žrtvama među kojima su bili i Nemčić te Bogović. Također, odaje se kritika društvenome životu Zagreba kojim je, kako kaže Božić, „zavladala duševna frivolnost te tužna pojava društvenoga rasula, bezobraznosti i propadanja obiteljskih krieposti” (Lorković, 2002: 124). Stoga, Lorkovićevo djelo djeluje na socijalno i nacionalno osvješćivanje naroda, pa slijedi nacionalno-prosvjetiteljsku i didaktičku koncepciju literature.

ODGOJ, OBRAZOVANJE I FILOZOFIJA ODGOJA

Postoje mnogi prijevori oko postizanja jedinstvene definicije odgoja, no njegovom se ulogom uglavnom smatra razvoj čovjeka kao ljudskoga bića. Pastuović ga definira na sljedeći način: „Odgoj je organizirano (namjerno) učenje (stjecanje ili mijenjanje) motiva. (...) Motivi su psihičke osobine koje djeluju na usmjerenost, intenzitet i trajanje određenog ponašanja pojedinca (...)” (Pastuović, 1999: 45). Vukasović u svojem djelu *Analiza i unapređivanje odgojnog rada* (1989) ističe kako se temeljni smisao odgoja nalazi u „prenošenju prethodnih iskustava čovječanstva – tekovina kulture i

² Nemeć je utvrdio kako je Lorkovićevo izvor za pisanje ovoga djela bio Bogovićev *Životopis Antuna Nemčića* (1851) iz kojeg je neke elemente u potpunosti preslikao, dok je neke izmijenio radi *dramaturgije priče* (usp. Nemeć, 1994: 74).

civilizacije – na nove naraštaje koji nastavljaju djela svojih predaka” (Vukasović, 1989: 8). Tvrdi i kako je za odgoj bitna planska organiziranost djelovanja, odnosno intencionalnost. Zajednička intencionalnost emanira razvoj kolektivne intencionalnosti, zasnovane na dijeljenju uvjerenja koja su neophodna za stvaranje određenih društvenih tvorevina poput vladajuće strukture, braka i sl, a predstavlja i važnu pretpostavku u subjektovoj orijentaciji na budućnost. U svojemu kasnijem radu, govoreći o obitelji i moralnome razvoju mladih, ideal odgoja opisuje kao čovjeka „koji stalno teži istini, ljepoti, dobroti, koji se neprestano ispoljava u svijetu kulture i civilizacije i koji prima u sebe sve novo i vrijedno što nastaje u tom svijetu (...)” (Vukasović, 1991: 51). On kao i Hegel u djelu *Fenomenologija duha* izražava stav kako je pravi čovjekov bitak – njegovo djelo (usp. Hegel, 2000: 207). Pitanje obrazovanja Vukasović temelji na „procesu usvajanja znanja, umijeća i navika, što je osnova za izgrađivanje znanstvenog pogleda na svijet (...)” (Vukasović, 1989: 11). Može se smatrati kako proces osvješćivanja nužnosti odgoja i obrazovanja korespondira s brigom za opće dobro. Područja u kojima se odvija odgojna praksa su obitelj i društvene institucije. Prema Rafajcu, drugospomenuto područje polazi od konkretnih interesa onoga tko inicira i organizira odgojni čin, a zanemaruje ili samo prividno zastupa interes odgajnika. To je popraćeno stalnim reformama odgoja i obrazovanja, čiji su zahtjevi potpuniji razvoj postojećih društveno pozitivnih vrijednosti, u skladu s potrebama propulzivnijega društvenog razvoja (usp. Ledić, 1999). U tom kontekstu valja razmotriti ulogu filozofije odgoja. Unatoč nespostojanju jedinstvene definicije, smatra se kako ta disciplina načelno pokušava odrediti koji su glavni ciljevi odgoja i obrazovanja. Prema Milanu Poliću „(...) pedagogija sebe predstavlja posebnom znanosti u sustavu znanosti i to kao opću znanost o odgoju koja ne samo da izučava odgojne fenomene, nego otvoreno pretendira na to da bude 'normativna znanost' o odgoju, tj. znanost i o onome što jest i o onome što bi tek trebalo biti” (Polić, 1993: 9). Stoga filozofija odgoja s jedne strane opisuje sam fenomen odgoja, dok s druge strane, nastoji pronaći temelje toga kako bi odgoj trebao izgledati, pa se distingvira njezina deskriptivna dimenzija od normativne. U kontekstu filozofije odgoja, nezaobilazno je spomenuti ulogu odgajatelja, odgajnika i države. Zaključuje se kako odgajanje i obrazovanje pojedinca u skladu s aktualnom državnom politikom emanira manipulaciju. Polić pedagogima zamjera što su filozofiju odgoja pisali prepisujući nefilozofski iz povijesti filozofije ono što se odnosilo na odgoj (usp. Polić, 1993: 9). Naime, tijekom povijesti, određeni su filozofi usputno komentirali odgoj i obrazovanje, dok su drugi ciljano i sustavno pisali o toj temi. Prvim se filozofima odgoja smatraju sofisti, koji su prije od svih uvidjeli važnost odgoja i obrazovanja za razvoj pojedinca. Oni su ga svodili na zadovoljavanje građanskih potreba

za stjecanjem znanja, sposobnosti i vještina koje su im bile potrebne za snalaženje u životu (usp. Polić, 1993: 23 – 29). Njima se pripisuje utemeljenje govorničkih vještina, kao i vještina uvjeravanja te dokazivanja, važnog za sudjelovanje pojedinca u javnome životu. Značajno je i njihovo nastojanje da cjelokupno znanje podvrgnu racionalnome propitivanju, pa su omogućili da odgoj uskoro postane predmetom filozofskoga interesa. Platon u svojem djelu *Država* minuciozno opisuje adekvatne načine odgoja i obrazovanja mladih. On izlaže pojedine faze odgoja, propisuje što se i kako treba učiti te komentira sadržaje određene materije, kao i njihovu potencijalnu štetnost po odgoj djece i mladih. Smatra se kako je Platon odgoj smatrao sredstvom ostvarivanja svoje ideje idealne države. Prema njemu, cilj je odgoja formiranje osobe kao autonomnoga građanina, koji će služiti društvu, napose državi, pa se njegov odgoj može sagledavati kao sofistificirani oblik manipulacije (usp. Polić, 1993: 41 – 52). Platonov učenik Aristotel istakao se svojom etičkom teorijom, progovarajući u djelu *Nikomahova etika* o dvjema vrstama vrлина, distingvirajući pritom pojedinčevu intelektualnu i moralnu dimenziju. Aristotel je također isticao ulogu razuma, i to u smislu usmjeravanja volje na moralno djelovanje (usp. Polić, 1993: 53 – 66). Najznačajnijim filozofom odgoja nakon Platona smatra se francuski književnik i filozof, Jean Jacques Rousseau. Njegovo djelo *Emil ili o odgoju* (1762.) u središte je interesa postavilo odgoj u svim svojim segmentima, što podrazumijeva i deskriptivnu i normativnu razinu. Pritom govori i o negativnome utjecaju kulture, za koju smatra da uništava djetetovo prirodno stanje i spontanost, pa upravo kultura i civilizacija predstavljaju najveći rizik za čovjekovo „zdravo“ odgajanje. Nasuprot tradicionalnome uvjerenju kako je pozicija učitelja vezana za prijenos znanja koje učenik prima, suvremeni se pristupi odgoju i obrazovanju temelje na apostrofiranju odnosa učitelja prema učeniku, smatrajući ga preduvjetom za uspješno poučavanje, odnosno učenje. Najznačajnija uloga u kontekstu suvremenih razmatranja filozofije odgoja pripada američkome filozofu, pedagogu i socijalnome reformatoru Johnu Deweyu (1859 – 1952). Njegovo je najpoznatije djelo iz toga područja *Odgoj i demokracija* te predstavlja uvod u filozofiju odgoja. Ondje se posvetio temama koje su usko vezane za promišljanja odgoja kao čovjekove temeljne potrebe. Kao takve ističe: obrazovanje vezu između odgoja i društva, načine i ciljeve odgoja, odgojne vrijednosti, razliku između konzervativnoga i progresivnoga obrazovanja, itd. (usp. Dewey, 1966: 163-175). Njegovi doprinosi usmjereni prema naglašavanju jedinstva moralnoga i odgojnoga procesa, iščitavaju se iz djela *Škola i društvo* (1899). Prema njemu, škola treba u pojednostavljenome obliku reproducirati društveni život.

ODGOJ I OBRAZOVANJE U ROMANU

U hrvatskoj situaciji, povezanost odgoja i obrazovanja s idejom nacionalnoga samoodređenja razvidna je i tijekom narodnoga preporoda. Čuvanje kulturnoga identiteta hrvatskoga naroda provodilo se zaustavljanjem prvenstveno mađarskih pretenzija i težnjama za standardizacijom jezika s unificiranim poljem primjene. Njegovo se rasprostranjivanje, kao i rasprostranjivanje ostalih kulturnih vrijednosti, moglo pratiti unutar obiteljskih i obrazovnih zajednica. Međutim, odnarođeno je plemstvo malo pažnje posvećivalo takvim aktivnostima. Taj je put slijedila i situacija u školstvu. U tom je kontekstu poznata odluka Požunskoga sabora iz 1790. godine, kojom se propisuje mađarski jezik kao službeno sredstvo komunikacije u hrvatskim školama. Odupiranje takvome stanju realiziralo se uvođenjem latinskoga jezika kao jezika javne komunikacije. Pritom je značajna je uloga Antuna Mažuranića (1805 – 1888), koji je tijekom svoje profesure pri Zagrebačkoj gimnaziji prvi ondje uveo nastavu iz „ilirskoga“ jezika i „ilirske“ književnosti na „ilirskome“ nasuprot latinskome jeziku. O takvoj obrazovnoj praksi izvještava i glavni protagonist u romanu: „Kakovi onda bijahu viši učevni zavodi u našoj domovini sjećaju se svi stariji Hrvati, koji su pred petnaest ili dvadeset godina polazili škole u našoj domovini. U njih se vjerno odasievalo svekoliko državno i socijalno ustrojstvo (...) Činilo se da su tadašnji glavari hrvatski namjeravali i prosvjeti zakrčiti put u zemlju, kao što su njeokoč Bakači zatvorili u Hrvatskoj vrata pred novom vjerom” (Lorković, 2002: 91). Jasno je kako se radi o manipulaciji provedenoj putem odgajatelja, povezanih s državnom politikom. Gostinski u tom smislu primjećuje kako su *nositelji i širitelji nebeske luči* (učitelji) *trabanti ili gardiste* političkih stranaka (Lorković 2002: 94). Govoreći o mjestu vrijednosti u odgojno-obrazovnome sustavu, Veugelers spominje moralni razvoj, odgoj karaktera, socijalni razvoj, kritičko razmišljanje (Rakić – Vukušić, 2010: 771-795). Evidentno je kako se u Lorkovićevu romanu problematizira o nedostatku svih vrijednosti o kojima Veugelers progovara. Nepromicanje kritičkoga mišljenja u hrvatskome je školstvu imalo za cilj proizvesti naraštaje poslušnika. „Jer odmetnika trebalo je prije svega tadanjim hrvatskim vladarom (...) čim gluplja masa, tim povoljnija nevaljalim poglavicam” (Lorković, 2002: 91). Ilirska ideja napretka oslanjala se na važnost generiranja mladoga obrazovanog građanstva. S obzirom na aktualne prilike, to se u prvome redu moglo postići organiziranim djelovanjem školskih ustanova jer je zajednička intencionalnost trebala zaustaviti odnarođivanje. U tu svrhu Drašković u svojoj *Disertaciji* (1832.) piše kako naša situacija zahtijeva „za priećenje svega zla bolje školovanje i svršenije naučenje popova sviuh bogoštovjah” (Drašković 110). Svijest o nacionalnim vrijednostima i jeziku stjecali su i

ugledanjem na zasade dubrovačke i dalmatinske stare književnosti. Poznato je kako je za prvake narodnoga preporoda Ivan Gundulić predstavljao središnju ličnost, pa je u njegovim djelima bila razvidna idealna „Arkadija“, kojoj su i preporoditelji težili. Gajeva je *Danica* svoje čitatelje upoznavala s piscima iz prošlih stoljeća, s ciljem upućivanja na književnu baštinu, ali i štokavštinu. Stoga osim spomenutih dubrovačkih kolosa, sadrži i reference na osamnaestostoljetne književnike kontinentalne Hrvatske (poput Kanižlića, Katančića i Reljkovića). U skladu s tim, jedan od likova u djelu, Dragutin Rakovac, kaže: „Stoga treba nam narod dignuti luč prosviete i morala i zapaliti u njem; svraćati duh njegov na davnu prošlost, užigati svjetiljku narodnjega ponosa u njem, da ga ogrieva i zajedno mu svietli na strmoj stazi u budućnost” (Lorković, 2002: 114). Predvoditelji toga procesa, kako je u romanu iskazano, trebali bi biti svećenici „kao zagovaratelji narodne civilizacije i branitelj naših prava” (Lorković 2002: 115). U pogledu odgoja važno je spomenuti vrijednosti kao kriterije prema kojima se određuje smisao života, ali i smisao cijeloga svijeta (usp. Pavlović, 2007). Rokeach će reći kako je riječ o trajnim uvjerenjima da je neki poseban način ponašanja ili konačnog stanja egzistencije osobno ili socijalno poželjniji nego neki drugi način ponašanja (usp. Rokeach, 1973). U skladu s tim, usvaja ih se tijekom života te su podložne promjenama. Fyffe ih kategorizira kao moralne, obrazovne, estetske, socijalne, političke, religijske, intelektualne, kulturne, ekonomske itd., dok prema Hooperu postoje samo one moralne jer se zahvaljujući njima ljudsko biće sagledava i izvan biološkoga ili društvenoga okvira (usp. Rakić – Vukušić, 2010: 771-795). Moralni odgoj ostvaruje se usvajanjem određenih znanja (moralnih kriterija, pravila, načela, normi i kategorija) na osnovi kojih se formira sustav moralnih uvjerenja, stavova i vrijednosti u skladu s kojima čovjek treba djelovati. Ranije je spomenuto kako Aristotelovo djelo *Nikomahova etika* govori o dvjema vrstama kreposti ili vrlina, izdvajajući na taj način čovjekovu intelektualnu i moralnu dimenziju. Time ovjerava interferiranje tih dvaju vrsta odgoja. Veze između odgoja, obrazovanja i vrijednosti osobito se naglašavaju u vremenima društvenih kriza. U takvom se okruženju nužnim smatra povratak starim vrijednostima (usp. Rakić – Vukušić, 2010: 771-795). Takva praksa predstavlja ono što Assman naziva činjenicom tzv. vrućih društava, obilježenih potrebom za promjenom aktualnih realiteta, koja internaliziraju svoju povijest kako bi je učinili pokretačem budućega razvoja. Tako se stvara mit, odnosno vruće sjećanje, koje je u ovom slučaju kontraprezentno, evocira prošlost koja poprima crte *herojskoga doba* pa ističe ono što je izgubljeno, čineći pritom antagonizam između onoga nekoć i ovoga sada (usp. Assman, 2005: 93). Jedna od spomenutih *starih vrijednosti* u kontekstu hrvatske devetnaestostoljetne proze jest i kultura patrijarhata. Prema

Pateman, „patrijarhalizam počiva na pozivanju na 'prirodu' i na tvrdnji da ženina prirodna funkcija rađanja određuje i njezino mjesto u kući i podređen položaj u poretku stvari” (Pateman, 1998: 118). U skladu s tim, Tudor dijeli nametnute rodne uloge na sfere privatnoga (ženina) i javnoga (muškarčeva) prostora (usp. Tudor, 2005: 44). Fundamentalna je značajka patrijarhalnoga odgoja u djelu što njegova bit odstupa od potrebe za razvitkom čovjekove osobnosti. O tom je problemu još 1932. godine, u djelu *Ličnost i odgoj* izvještavao hrvatski filozof Pavao Vuk Pavlović. Polić u članku *Filozofija odgoja i feminizam* (2002.) navodi kako se krajem prošloga stoljeća odgoj počeo razmatrati u odnosu prema čovjeku, čime se u fokus postavilo promišljanje o osobi, osobnosti, samoodređenju, slobodi, stvaralaštvu i emancipaciji (usp. Polić, 2002: 64). U romanu je razvidno kako se odgoj hrvatskoga mladog građanstva, osim u obrazovnim institucijama, trebao vršiti i kod kuće i to posredstvom žene, odnosno majke. „Žena sabire u svojih rukah sve niti obiteljskoga života, ona je svećenica kućevnoga žrtvenika, iz njenih ustiju izlaze prve rieči: prvi nauci prodiru u nevino djetinje srce, ona upravlja njim kao vješt mornar krhkom plavi (...) Zato valja nastojati da naše žene budu čestite, iskrene domorodke.” (Lorković, 2002: 117). Unatoč uvriježenoj patrijarhalnoj raspodjeli rodni uloga, autorova je intencija ženama dati priliku obrazovati se za vrijednosti, koje će kasnije prenositi svojim potomcima, a riječ je o narodnome ponosu, ljubavi i poštovanju prema domovini. Smatra se kako je žena svojom prirođenom ulogom *tješiteljice i pomoćnice*, kako je se naziva, jedina sposobna provoditi taj proces. U tu se svrhu nastoji i proširiti okvir njezina djelovanja, pa od *kućnoga anđela* postaje aktivnom i ravnopravnom članicom društvenoga života: „Ne zahtijevamo da se odreknu svojih preimućva u društvenom životu, pače mi ćemo granice ovim posljednjim njim na korist još i razmaknuti... – to je u skladu s tim” (Lorković, 2002: 118). Važno je kako autor jasno distingvira odgoj od obrazovanja, dajući prednost prvome. Smatra kako se formalnim poznavanjem narodnoga jezika književnosti ne postaje domoljubom, nego je za to potreban *duh koji mora zavladati srcem* (Lorković, 2002: 117). Takvome idealnom stanju kontrahira sliku zagrebačkoga društvenoga i obiteljskog života. Smatra kako je Zagreb oaza razvrata i pohlepe te predviđa kako će zbog potkupljivosti „u odlučnom času iznevjeriti svetu stvar naroda (...)” (Lorković, 2002: 120). Tom se stavu priklanja i Božić, koji upozorava kako su takvi događaji iz stvarnosti, osim navedenim, uzrokovani i indiferentnošću žena. Stoga se prati kako nedostatak moralne svijesti pogubno utječe na ostvarivanje ideje hrvatske nacije. Promicanjem moralnih vrijednosti stvara se društvo svjesno svojih prava i odgovornosti te spremno na kritičko razmatranje aktualnih prilika.

ODGOJNA ULOGA PAMĆENJA U ROMANU

Lorkovićev roman u fokus postavlja glavnoga protagonista koji progovara o vlastitim iskustvima i intimnim razmišljanjima, čime nudi uvid u svoj emocionalni univerzum. Na temelju svojih iskaza komentira određena zbivanja iz uloge izvanknjiževne stvarnosti, pa konstruira pripovjedno i iskustveno jastvo između izvanknjiževne stvarnosti te autorefleksivnih i autoreferencijalnih postupaka. To je osobito razvidno u njegovim referencama na djetinjstvo, kada se prisjeća situacija u roditeljskome domu te preispituje obrazovni sustav svojega vremena. S obzirom na okvirne pristupe kojima se povezuje problematika pamćenja i književnoga teksta, Lorkovićevo djelo zadovoljava memorijsku funkciju unutar zajednice jer sadrži niz intertekstualnih podataka. Riječ je o spominjanju konkretnih djela, referiranju na hrvatske i strane književnike, kao i govor o kulturološkim zasadama narodnoga preporoda, što je relevantno jer se time upućuje na *pamćenje književnosti*³. Gostinskijeva su pisma često ispunjena Nemčićevim stihovima, dok epizoda o Italiji sadrži i citate iz *Putositnica*. Pored toga, umetnuti su stihovi Gundulića, Đurđevića, Schillera, Njegoša, Demetra, Vraza i dr. *Pamćenje književnosti* u romanu dolazi do izražaja i tijekom protagonistovih razgovora s Dragutinom Rakovcem i Stankom Vrazom, kao istaknutim ilircima. Prilikom toga, upozorava se na važnost njihovih prošlih zalaganja riječima: „Brate, duh moj, iskreno da izpovjedim, duboko se klanjaše ovim muževima, dao Bog, te radnju njihovu potomstvo znalo dobro ocieniti, sadašnjost kao da je pravo ne shvaća” (Lorković, 2002: 112). Njima ujedno prezentiraju temeljne ideje narodne borbe, kao i plan njihove provedbe, na što Vraz upućuje: „Svojimi napori, poštenjem, ali i odvažnošću mi ćemo, ako Bog dade, sve zapreke pobjedonosno prelomiti. U tom može nas tješiti poviest svih naroda. (...)” (Lorković, 2002: 116). Navedenim se citatima, osim pamćenja pohranjuje i ozbiljan odgojni trenutak namijenjen čitateljskoj publici. Time autor ističe važnost odgoja za vrijednosti, koji hrvatskom narodu tijekom aktualne krize nedostaje. Protagonist tijekom narativizacije svojega sebstva unosi bitne elemente izvantekstualne zbilje, čime oni postaju književnom zbiljom, koja o njima problematizira. Primjer je toga razmatranje hrvatske aristokracije, pa su tako iznesene činjenice, ujedno arhivirane unutar djela te dostupne recipijentima kao faktografski podaci, kao primjerice: „A napose plemić hrvatski što je danas? Gospodar, ali ob umnom gospodarstvu malo koji mili, niti ga razumije, odrastao na ribnjaku, vozikajuć se njim u čamcu sastavljenu od pergamenah i posvlastica navikao je samo plandovati, a slabo ili ništa brinuti se o napredak svoj i svoga naroda” (Lorković, 2002: 89). Takvim se kritičarskim sagledavanjem nastoji djelovati

³ O okvirnim pristupima povezivanja pamćenja i književnoga teksta, vidi: Durić, Dejan (2018)

na plemstvo, što se u djelu iščitava u trenutku iznošenja jasnoga programa poželjnoga djelovanja: „Naša aristokracija, hoće li ma ikakovu važnost u zemlji zadržati, mora se podpuno sprijateljiti sa zahtjevi i željama naroda, a prije svega prigrliti svom dušom, načela, štono ravnaju danas Evropom” (Lorković, 2002: 104). U romanu je značajan trenutak protagonistova pohoda u Varaždinske toplice, kada progovara o prirodnim fenomenima svoje zemlje, što opisuje riječima: „Toplice, koje hoće da podpuno zadovoljavaju zahtjevom današnjega vremena, moraju imati ne samo ljekovite snage, potrebne bolesnikom, nego i sile privlačne zdravim i zabave tražećim ljudem, one treba da su ne samo sastajalište bolujućih nego i ročište zabave i mir tražećih zdravih” (Lorković, 2002: 108). Time se iščitavaju autorovi planovi gospodarskoga stasavanja zemlje, temeljeni na njezinu turističkome potencijalu, što je također vrijedan didaktički trenutak u djelu. Ranije je rečeno kako je temelj cjelokupnoga napretka prosvjećenje puka, što se, osim u obrazovnim ustanovama, treba vršiti i u domovima. Govorenjem o nedostatku moralnih vrijednosti, odašilje se poruka važna za konsolidiranje nacionalnoga jedinstva. Iz teksta se iščitava kako hrvatskome narodu nedostaje osjećaj kolektivnoga identiteta, a u skladu s tim i nacionalnog. S obzirom na to da je svaki kolektiv određen osjećajem vlastitoga identiteta, nacionalni se identitet odnosi na pojedincevu svijest o pripadnosti nekoj naciji. Primjer je toga razvidan u protagonistovu prisjećanju iliraca i njihovih doprinosa očuvanju tadašnjih nacionalnih interesa. Prilikom evociranja uspomena, od neprijeporne su važnosti komunikacijski procesi kojima se ta iskustva održavaju. Čitav se roman može smatrati komunikacijskim procesom, budući da je riječ o korespondenciji koju (uglavnom) glavni protagonist vrši sa svojim recipijentom. Posredstvom toga, progovarajući o herojskoj prošlosti te prezentirajući ideje za budućnost, konsolidira se identitet s kojim se svi članovi zajednice poistovjećuju. Budući da je on povezan s mitskom podlogom, može upućivati na antagonizam između ovoga danas i onoga nekad. U tom smislu važno je konkretiziranje sjećanja u vidu sintetiziranja pojma i slike pri čemu dolazi do formiranja slika ili figura sjećanja koje teže supstancirati se u određenome prostoru i aktualizirati u određenome vremenu (usp. Assman, 2005: 37). Upravo je to u romanu očito kada se govori o *srpanjskim žrtvama*. Opisujući događaj od 29. srpnja 1845. pripovjedač opominje narod: „Tko boreći se za plemenite svrhe čovječanstva dopane rana, ne treba jih se nikada stiditi; jer ga sjajnije rjese od ikakvih časti ili odlikovanja (...)” (Lorković, 2002: 269). Osim toga, dotiče se i kasnije hrvatske povijesti, stvarajući svojevrsnu kroniku događaja te iznoseći temeljne principe na kojima je stvarana hrvatska nacija riječima: „Hrvatski narod nikada ne služaše svojevoljno samosilju, pa ako ga na to ikad i prisiliše, nije činio drugo, nego što su i najslobodoumniji narodi, koji su u rukah

despotičkih vladara morali grabiti oružje, da pomognu ubiti tuđu slobodu. Ovo se sjajno pokazalo 1848. Hrvati su velikim oduševljenjem prionuli uz ideju moderne, snažnom su energijom stali na svoje noge, na vlastitu obranu (...)” (Lorković, 2002: 170). Cjelokupan uvid u izvanknjiževnu zbilju, posredovan pamćenjem, u romanu pruža bitne odgojne odrednice. Referencama na konkretne događaje, kao i njihovim komentarima, teži se utjecati na svijest čitateljske publike te stvoriti kritičnu masu, koja će osvijestiti nacionalne interese. Takvim se nastojanjima pokušava stvoriti zajednička intencionalnost važna za realiziranje odgojnih i obrazovnih ciljeva, pa mlado građanstvo stječe uvjerenja neophodna za stvaranje potrebnih društvenih tvorevina.

ZAKLJUČAK

U radu se nastoji spoznati odgojna i obrazovna dimenzija, važna za konstituiranje devetnaestostoljetne nacije, na primjeru prvoga hrvatskog epistolarnog romana *Ispovijesti* (1868), Blaža Lorkovića. Tada aktualne prilike, nastojale su kreirati naraštaje odnarođenih građana, koji će biti idealno sredstvo ostvarivanja imperijalističkih težnji vladajućih naroda u Monarhiji. Ilirci, uočivši taj problem, ulagali su napore ne bi li osvijestili važnost poznavanja nacionalnoga jezika i književnosti, kao i cjelokupnoga obrazovanja. Preduvjet je toga bio organizirati sustavni odgoj i obrazovanje, koji uključuje i odgoj za vrijednosti. Smatralo se kako se institucionalizirano školovanje trebalo nadopunjavati obrazovanjem kod kuće, predvođenim ženama, odnosno majkama. Time se ovjerava kako su ilirci žene vidjeli kao one koje će utjecati na smjer kojim će se kretati odgoj i obrazovanje budućih naraštaja. Progovanjem o određenim izvanknjiževnim činjenicama, izravno nastoji čitateljskom publici pružiti uvid u stvarnosne prilike te djelovati na potrebu njihova ujedinjenja za nacionalne interese. Time se razabire i kako autor, osim što progovara o odgoju i obrazovanju, i sam provodi takvu praksu u svojem djelu. U tom je smislu, riječ o izuzetno didaktičkome romanesknom štivu. Takva je interpretacija ovoga djela prilično zanemarena u hrvatskoj povijesti književnosti, koja ga smatra relevantnim najviše radi literarizacije glavnoga protagonista na tragu psihološko-realističkoga postupka. Za tu se problematiku Lorković zalagao u svojem cjelokupnome književnom djelovanju, što se dokazuje u njegovim novelama. Ondje fabularnim situacijama ilustrira određenu moralnu poruku (*Nevjera za vjeru, Kazna nevjere, Očevi grijesi, Kažnjena taština, Ljubav i vjernost, Mejdan na moru* itd.), što čini i u publicističkim djelima. Ona se odnose na crtice o odnosu Nijemaca prema Slavenima (*Prošlost i sadašnjost*, 1865), o događajima iz hrvatske povijesti (*Tristogodišnjica sigetskog junaka*, 1866), o

ulozi obitelji u društvu (*Obitelj*, 1868) te o gospodarstvu (*Iz gospodarskog svijeta*, 1891).

Literatura / References

- Assman, Jan (2005). *Kulturno pamćenje [Cultural Memory and Early Civilization]*. Zenica: Biblioteka tekst. (In Bosnian)
- Dewey, John (1966). *Vaspitanje i demokratija (uvod u filozofiju vaspitanja) [Democracy and Education: an introduction to the philosophy of education]*. Cetinje: Obod. (In Serbian)
- Drašković, Jan. Disertacija ili razgovor (...) [Treatise]. Franičević, Marin ur. (1965). U: *Hrvatski narodni preporod 1, Ilirska knjiga [The Croatian National Revival 1, Illyrian Book]*. Zagreb: Matica hrvatska. (In Croatian)
- Durić, Dejan (2018.). *Između književnosti i pamćenja: prisjećanje zaboravljenoga [Between literature and memory: remembering the forgotten]*. Rijeka: Filozofski fakultet. (In Croatian)
- Hegel, Georg Wilhelm Friedrich (2000). *Fenomenologija duha [The Phenomenology of Spirit]*. Zagreb: Naklada Ljevak. (In Croatian)
- Jelčić, Dubravko (1997). *Povijest hrvatske književnosti [History of Croatian literature]*. Zagreb: Naklada Pavičić. (In Croatian)
- Ledić Jasminka (1999). *Škola i vrijednosti [School and values]*. Rijeka: Filozofski fakultet u Rijeci. (In Croatian)
- Lorković, Blaž. *Ispovijesti [Confessions]*. Pavletić, Vlatko, ur. (2002). *Blaž Lorković – Ferdo Becić Izabrana djela*. [Blaž Lorković – Ferdo Becić: Selected works] Zagreb: Matica hrvatska. (In Croatian)
- Nemec, Krešimir (1994). *Povijest hrvatskog romana (od početka do kraja 19 stoljeća) [History of the Croatian novel (from the beginning to the end of the 19th century)]*. Zagreb: Znanje. (In Croatian)
- Nemec, Krešimir (1999). Prvi hrvatski roman u listovih [The first Croatian novel in sheets]. *Dani Hvarškoga kazališta: Građa i rasprave o hrvatskoj književnosti i kazalištu [Hvar Theatre Days: Materials and discussions on Croatian theater literature]* Vol. 25, No. 1, (73-82). (In Croatian)
- Nemec, Krešimir (2002). Predgovor [Foreword]. Pavletić, Vlatko ur. *Blaž Lorković – Ferdo Becić: Izabrana djela* [Blaž Lorković – Ferdo Becić: Selected works]. Zagreb: Matica hrvatska. 11-19. (In Croatian)
- Pastuović, Nikola (1999). *Edukologija: Integrativna znanost o sustavu cjeloživotnog obrazovanja i odgoja [Educology: Integrative science of the lifelong education and upbringing system]*. Zagreb: Znamen. (In Croatian)
- Pateman, Carole (1998). *Ženski nered: demokracija, feminizam i politička teorija [The disorder of women: democracy, feminism and political theory]*. Zagreb: Ženska infoteka. (In Croatian)
- Pavlović, Vuk-Pavao (1932). *Ličnost i odgoj [Personality and education]*. Zagreb: Tipografija d.d. (In Croatian)
- Pavlović, Vuk-Pavao (2007). *Vrednota u svijetu [Value in the world]*. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo. (In Croatian)

- Polić, Milan (2002). Filozofija odgoja i feminizam [Philosophy of education and feminism]. *Metodički ogledi* [Methodical review] god. 10. sv. 1. (61- 66). (In Croatian)
- Polić, Milan (1993). *K filozofiji odgoja* [Towards a philosophy of education]. Zagreb: Znamen i Institut za pedagojska istraživanja. (In Croatian)
- Rakić, Vini; Vukušić, Svjetlana (2010). Odgoj i obrazovanje za vrijednosti [Values education]. *Društvena istraživanja*, 19, 4-5, (771-795). (In Croatian)
- Rokeach, Milton (1973). *The nature of human values*. New York: Free Press.
- Šicel, Miroslav (2004). *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 1 (Od Andrije kačića Miošića do Augusta Šenoa)* [The history of Croatian literature. Book 1 (From Andrija Kačić Miošić to August Šenoa)]. Zagreb: Naklada Ljevak. (In Croatian)
- Tudor, Ruth (2005). *Poučavanje ženske povijesti 20. stoljeća* [Teaching 20th-century women's history]. Zagreb: Srednja Europa. (In Croatian)
- Vukasović, Ante (1989). *Analiza i unapređivanje odgojnog rada* [The analysis and improvement of educational work]. Samobor: Zagreb – radna organizacija za grafičku djelatnost. (In Croatian)
- Vukasović, Ante (1991). *Obitelj i moralni razvitak mladeži* [Family and moral development of youth]. Zagreb: Hrvatski pokret za život i obitelj. (In Croatian)